

Lakatos Artúr

BOSSZÚ ÉS TÖRVÉNYTELENSÉG

GONDOLATOK KÉT KORTÁRS FILM KAPCSÁN

Még gyermekkoromban olvastam a *Monte Cristo grófját*, és tapasztalatlan, romantikus lelkű fiúgyerekként azonosulni tudtam Edmond Dantesszel. *Sándor Mátyás* is a kedvenceim közé tartozott; általában szerettem Verne regényeit – még abba az olvasógenerációba tartozom, akik Verne „Gyulán” is szocializálódtak, de *Sándor Mátyás* már csak magyar tematikája és fordulatos cselekménye miatt is a Verne-regények közül számomra a „topba” sorolódik. Ahogy nőttem, egyre több operát néztem meg, köztük a *Rigolettót*, és habár Sparafucile tőre végül is nem találta el a főbűnöst, magát a herceget, a darab költői igazságszolgáltatása kielégítőnek tűnt. És végül – legalábbis ebben a gondolatmenetben utolsó elemként – láttam *Az öreg hölgy látogatását* is: ugyan kevésbé felel meg a szubjektív ízlésemnek, de nem mondhatom, hogy nem zseniális, és hogy nem foglaltatnak benne mélyreható igazságok. Mindenesetre ez a négy példa önmagában is beszédes arra vonatkozóan, hogy az irodalom, a művészet, a fikció mily változatos módon képes megjeleníteni a bosszú motívumát.

Ezek és hasonló kavarogtak fejemben, többek között két kortárs akcióthriller végignézését követően. *A bezártság a koronavírus idején* című, magánéletből vett egyéni dráma – természetesen igyekszik az ember minél több online kultúrát magába szívni, ha már a szellemi kultúra nyilvános helyei, könyvtárak, levéltárak, színházak, de még a testkultúra gyakorlására szolgáló sporttermek is zárva vannak. Éppen ezért felértékelődtek számomra is az online kurzusok, könyvtárak, színházak és operaházak csatornái, valamint az online filmgyűjtemények is. És mivel jó ideje kedvelem az orosz és a francia filmek világát is, többet volt alkalmam – és egyúttal igényem is – megnézni. A két film, melyről most szó lesz, két olyan akcióthriller, melyekben felmerül a bosszú motívuma. A bosszúálló egyik esetben sem fel-

tétlenül gáncs nélküli lovag, de alapvetően saját jellemmel, értékrenddel rendelkező személyiség. Valamint mindkét eset egy-egy sajátos, reális történelmi közegbe van ágyazva.

Vidocq, a történelmi személyiség hálás karakterválasztás lehet thrillerek, akciófilmek rendezése számára, ugyanis azon túl, hogy sokat lehet tudni róla, Napóleon idején volt Párizs rendőrfőnöke, de azelőtt a törvény másik oldalán állva, a francia büntetés-végrehajtó rendszer 27 különböző intézményéből szökött meg.¹ Miután a *Párizs császára* című 2018-as filmet megnéztem, érdekelt, miképpen kapcsolódhat ez a 2001-ben készült, szintén nagyszerű rendezésű *Vidocq*hoz.² Nem sokban. A *Vidocq* rendezője Jean-Cristophe Komar, ismertebb, népszerűbb művésznevén Pitof. Vidocq emlékirataiból táplálkozik a történet, és a főszerepet Gerard Depardieu játssza. Az 1830-as évek Párizsába helyezett misztikus krimi-thriller egyszerre lenyűgöző és hátborzongató, a megfelelő színészi játékot nagyszerű noir hangulatú díszletek egészítik ki, és habár annak idején, amikor megnéztem, nem maradtam hiányérzettel, úgy éreztem, ennek lehet még folytatása.

A 2001-es *Vidocq*hoz azonban nem sok köze van a *Párizs császáranak*³ azon túl, hogy mindkettőben ugyanazt a történelmi figurát testesíti meg Depardieu-t követően Vincent Cassel. A *Párizs császára* rendezője Jean-Francois Richet, aki a kortárs francia filmművészet több aktív tagját is felvonultatja filmjében. Magának a történetnek sincs sok köze a valóságos Vidocq életének eseményeihez, ettől azonban a felhasznált motívumok művészileg nem kevésbé értékesek, a rendezés és a szereplők játéka sem ettől csorbul.

A film cselekménye egy időben egyszerű és fordulatos, lineáris és komplex. A kezdetén Vidocq egy fegyenchajóról szökök meg nehezen, de sikeresen egy társával. A parton elválnak, és ezt követően Vidocqot utcai árusként látjuk újra Párizsban, ahol új, tisztességes emberhez méltó életet akar kezdeni.⁴ A párizsi alvilág persze ezt másképpen gondolja, és miután Vidocq nem hajlandó hagyni magát meggyőznetni, olyan gyilkosságban való bűnösséget rendeznek meg neki, amit nem követett el. Vidocq a párizsi rendőrfőnöknek alkut ajánl: ha kegyelmet kap, leszámol a párizsi alvilág legveszélyesebb elemeivel, beleértve a nagyfőnököt is – aki ez esetben csak hatalmát tekintve nagy, termetre ugyancsak apró.⁵ A rendőrfőnök rábólint, szavát azért nem adja – ennek később komoly jelentősége lesz, mármint a maga számára –, és Vidocq munkához lát. Különböző lecsúszott, de hozzá hasonlóan alapvető módon tisztességes egzisztenciákból – birtokát veszített nemesből, jóllelkű utcalányból, hogy csak két archetípust említsek – csapatot

gyűjt maga köré, és elkezd a tisztogatást. Kiiktatják a gengszterfőnököt, Maillardot is, ugyanis, Vidocqnál is inkább, útjában állt egykori fogolytársának, aki üzletet ajánl hősünknek: legyen Vidocq a rendfenntartó, ő pedig az alvilág feje. Így is lesz, ám a gengszter nem állja a szavát, és Vidocq cseberből vederbe esik: az előzőnél is veszélyesebb ellenféllel kell leszámolnia. Talán nem spoilerizek azzal, ha elárulom, hogy a bosszúhadjárat második felvonása áldozatok árán ugyan, de sikerülni fog,⁶ és a Fouchéval való találkozás megkoronázza sikereit, ugyanis megkapja a nem szavatartó rendőrtisztviselő helyét is. Akad még ezen kívül jó pár csavar a történetben, de alapvetően nem más az egész, mint a francia kalandfilmek klasszikusainak nyomaiban lépkedő történet, melyben a küzdelem, a szerelem, a cselszövés, a társadalmi különbségek – melyek a sajátos francia közegben áthidalhatatlanok, és mégsem – mind-mind megtalálhatók. Jean Marais, Gerard Depardieu, Sophie Marceau megfelelő utódaik a szereplők. A hölgyek (az Annette-et alakító Freya Manó, illetve a bárónőt játszó Olga Kurylenko) csinosak és elbűvölők, a férfi szereplők, akiknek a harcból is kijut, kellőképpen atlétikusak, Denis Lavant grimaszai pedig külön is említést érdemelnek; és persze, túl a fizikai aspektusokon, a színészi játék is jó, ami ugyan banalitásnak kéne számítsa. A kosztümök korhűek, az akciójelenetek koreográfiája jól kidolgozott, és egy kis idő erejéig maga Napóleon is feltűnik, a lehető legsablonosabban ábrázolva, hogy a név kimondása nélkül is felismerhető legyen. Végső soron a film igényesebbeknek is szórakoztató lehet, és nyugodt szívvel tudom ajánlani akár családi programként is.

Kevésbé ajánlanám a 2002-ben megjelent orosz filmet, az *Antikillert*,⁷ és nem a színvonal hiánya, hanem a benne foglalt brutalitások miatt, melyek nemcsak 18 év alattiak számára teszik elkerülendővé, hanem gyengébb idegzetű felnőttek esetében is nézhetetlenné. Gusztustalanságok ugyanakkor nincsenek benne, és ha valaki érti és képes elfogadni a nem l'art pour l'art, hanem egy specifikus világ hétköznapjainak részévé vált erőszakot, az kimondottan élvezni is tudja a történetet. Akárcsak a *Párizs császára*, ez is a szabadulásról és a bosszúról szól, csak majd jó két évszázaddal és több ezer kilométerrel odébb.

A posztszovjet orosz gengszterfilmnek nagy hagyományai vannak, ha az elmúlt 30 év folyamán megteremtődött hagyományról beszélhetünk egyáltalán,⁸ ami egyszerűségében sajátos és egyúttal reális, s ami a legfontosabb, hiteles is. Az amerikai gengszterfilmek nagy részében a hivatásos bűnözőket egyrészt körülölel egyfajta sajátos karizma, másrészt pedig egyfajta visszavetített politikai korrektség jegyében lehet őket szegény társada-

lomból kitzasztottakként kezelni – legalábbis a szervezett bűnözés racionális karaktereit –, akiket, „szegényeket” inkább megsajnálni illik. Ezzel szemben az ily típusú filmek orosz karakterei a saját nyomoruk közegében mozognak, ami persze hogy a társadalom nyomora, amelyből anyagi kitörés lehetséges ugyan – erkölcsi, szellemi már nehezebben –, de egyáltalán nem szükséges vagy törvényszerű. Ezért a társadalmi nyomorult közegért ugyanis konkrét személy vagy csoport nem felelős, vagy ha igen, a végeredményt illetően akkor sem számít; mindenki, a társadalom minden tagja ebben a közegben mozog, és próbál meg érvényesülni, ami kinek jobban, kinek rosszabbul sikerül. A közeg korrupt, kegyetlen, de ugyanakkor emberi is, egyfajta földi pokol, ami mégsem olyan rossz, ha az ember tudja irányítani saját sorsát. Előfordul azonban, hogy mégsem úgy sikerülnek a dolgok, ahogy kéne, mint ahogy történt Korenev „Róka” őrnagy esetében.

Daniel Koretsky azonos című regényéből Egor Koncsalovszky rendezett filmet, amelyet rövid időn belül anti-Testvérként (Anti-Brat) is emlegettek, lévén, hogy koncepciója teljesen ellentéte a mindössze két évvel korábban megjelent sikerfilmnek.⁹ Maga a háttértörténet szovjet-orosz közegben banális: egy lelkiismeretes rendőrt hamisan vádolnak, mert bűnözők útjában áll, és el is ítélik. Hogy orosz nyelvterületen súlyos bűnöket elkövetők következmények nélkül megúszhatják, és a semmiért súlyos börtönbüntetés jár, az Sztálin elvtárs idejében rendszernek számított, és habár a Generalisszimusz halálát követően a helyzet jelentősen enyhült, egy olyan hagyománytisztelő népnél, mint az orosz, még a mai napig is elő-előfordulnak hasonló esetek – fikció sem kell hozzá. Visszakanyarodva a történethez: Korenev őrnagyot elítélik, a börtönben megpróbáltatások érik – bár elkülönítik, a rendőrök szekciójában tartják foglyul, ellensége megtalálja a módját, hogy több ízben is bérgyilkosokat küldjön rá –, és büntetését letöltve, bosszúvággyal tele szabadul. Rendelkezik is az ehhez szükséges kapcsolati hálóval, testi adottságokkal és elszántsággal is. A környezet ugyanakkor megváltozott: nem a gorbacsovi glasznoszty, hanem a kilencvenes évek vadkeleti kapitalizmusának törvényei között kell helytállnia – olyan közegben, melynek képe eddig talán a legjobban, a legkomplexebb módon Szvetlana Alekszijejics *Elhordott múltjaink* című dokumentumregényében köszön vissza. Ennek a vadkeleti kapitalizmusnak pedig szerves része a szervezett bűnözői csoportok megerősödése és kezdeti fázisban az egymás ellen a felosztandó területért vívott nagyon is erőszakos harcok, de a törvényes üzleti étellel való összefonódásuk is. A főnökök közül Korenev egyetlen-

egy valakit szeretne levadászni, Sámánt. Ugyanakkor a dolgok nem bizonyulnak ilyen egyszerűnek.

Ahhoz, hogy meg tudjuk érteni a film eseménysorozatának logikáját, pár dolgot érdemes tudni az orosz szervezett bűnözés struktúráiról, ehhez azonban nem kell maffia-geekké válni, elég Szolzsenyicin *A Gulág sziget-csoportjának* a „tolvajok” társadalmát leíró fejezetét megnézni. A pahánok, vorok, szukik és bratvák¹⁰ világa első ránézésre nem is túl bonyolult, főleg annak tükrében nem, hogy az egykori belső szabályok fellazultak, megbomlottak. Ennek tükrében érthető meg a Kereszt gúnynevű főnök konfliktusa a hagyományokat kevésbé tisztelő ifjú farkasokkal. Az események ugyanis legalább öt szálon pörögnek. Ezek közül az első magának Korenyevnek a Sámán ellen folytatott személyes bosszúhadjárata. A második szál arról szól, hogy Sámánnak megvan a maga baja Korenyev nélkül is, ugyanis egyik alvezére, Barcass több nézeteltérést követően függetlenedni kíván. Egy másik főnök, Kereszt a börtönben aláz meg egy neki nem szimpatikus, a hagyományokat és az illetet nem tisztelő vort, amiért ez utóbbinak a patrónusai a Főnökök Főnökétől, a Papától a fejét követelik. Egy üzletembernek, a Bankárnak meggyűlik a baja az őt fenyegető szervezett bűnözéssel, és ebből már kitalálható, hogy kit kér fel a probléma megoldására. És végezetül ott van a Majom, aki nem tartozik igazán a pahánok közé, harmadmagával mégis a fél várost képes terrorizálni, ugyanis nemcsak őrült, hanem idegei a fájdalmat sem érzik. Szado-mazochista, aki gyakran tiszta öncélú élvezetből öl, kínoz és erőszakol, és nem fél összeakasztani a tengelyt az igazán nagyokkal sem, ugyanis halálát követően a Valhallába vágják. A cselekmény különböző szálai természetesen előbb-utóbb összefutnak, érintkeznek egymással, ahhoz, hogy a végkifejlet is tisztán kibontakozzék.

Internetes rövid recenziókat, véleményeket böngészve feltűnt, hogy többen is úgy vélik, a szereplők száma a szükségesnél nagyobb, sokak részéről már az is odafigyelést igényel, hogy megértsék, ki kicsoda. A Papa Don Corleone-utánzat szeretne lenni a legelterjedtebb vélemény szerint, ugyanakkor inkább paródiája ennek, mint valamiféle magasztos mása, egy vicces ellentmondás tükrében. A Papa a nyaki ütőerére teszi az ujját, hogy rekedt hangon tudjon beszélni, és ettől nem tágít nehéz helyzetben sem, mégis van egy momentum a filmben, mikor kiderül, hogy anélkül is tud normális hangon szólni. Akad azért a filmben jó pár zseniális megoldás, ilyen például Kereszt felravatalozása, vagy az utolsó (előtti) jelenet, mikor a bérgyilkos úgy veszi célba kiszemelt áldozatát, hogy az utolsó pillanatig nem lehet

tudni, az a Bankár vagy a főszereplőnk, ami persze végül kiderül, de addig is az izgalom fokozódik.

Végső soron az *Antikiller* igényesek számára is nézhető, sőt izgalmas film, amennyiben a néző képes elvonatkoztatni a tömény erőszak jelenlététől, és képes az eseményekre, a film mondanivalójára fókuszálni. Ugyanakkor jóval reálisabb, mint a legtöbb Hollywoodban készült film, még ha irreális elemek is jelen vannak benne. Ilyen maga az alapmotívum, a magányos hős bosszúja sokkal nagyobb erők ellen, ahogy a *Párizs császárában* is történik. Az *Antikiller* sikerét jelzi, hogy még két folytatása jelent meg a mozikban, sőt, lövöldözős számítógépes játék is készült belőle, ez utóbbi azonban nem igazán nyerte el a célközönség tetszését.

Mindenesetre nagyon nehéz úgy megrendezni az egyszemélyes keresztes hadjáratról szóló filmeket, nehéz olyan egyszerű és logikai hibáktól hemzseggő történetet írni és eljátszani, hogy azt ne nézzék meg sokan, és ne kösse le a figyelmet. A nézők szeretnek Góliát és Dávid harcában az utóbbinak szurkolni, talán azért is, mert a hétköznapiakban az ilyesmi ritka, illetve ha mégis előfordul, a végkimenetel borítékolható. Ugyanakkor minden ilyen film akkor igazán értékes, ha van benne bizonyos fokú moralitás – ha már a törvényesség tiszteletben tartásáról szó sem lehet –, és ha a kerek történet le is zárul, nyitva marad a lehetőség a folytatásra. Az *Antikiller* ilyen, és a *Párizs császára* is ilyen lehet. Ez utóbbi esetében kíváncsian várjuk az esetleges folytatást, szerintem megéri. Vidocq, még ha valós történelmi személy volt is, van olyan izgalmas, a képzelet határait feszegető figura, mint sok, csak a képzelet világában létező, de azért mára már branddé vált karakter, mint Solomon Kane vagy Sherlock Holmes. Archetípusként pedig az ismertetett két film főszereplője a hétköznapiakban ritka, de a fantázia világában annál elismertebb karakter, és a bennük rejlő potenciál szinte kimeríthetetlen.

JEGYZETEK

¹ Előfordult máshol és máskor is, hogy a bűnözés és a bűnüldözés területe nem került szoros elválasztásra egy-egy markánsabb személyiség kapcsán. Gondoljunk itt csak Budapest egykori rendőrfőkapitányára, Thaisz Elekre. *Szerintem róla sem sokat tudunk...*

² *Vidocq* (2001). Francia thriller. Rendezte: Pitof. A főbb szerepekben: Gerard Depardieu, Guillaume Canet, Inés Sastre.

³ *Párizs császára* (2018), francia kalandfilm. Rendezte: Jean-Francois Richet. Főbb szerepekben: Vincent Cassel, Olga Kurylenko, August Diehl, Freya Manó, Denis Menochet, Denis Lavant.

⁴ Ismerős motívum ez Jean Valjean története óta.

⁵ Maillardot, az alvilág fejét megtestesítő Denis Lavant nem az egyetlen mélynövésű színész, aki kemény rosszfűt alakít, gondoljunk itt például Joe Pescire vagy akár Al Pacinóra. De a való életben is előfordul hasonló, a Lucky Luciano jobbkeze és eszének számító Meyer Lansky sem éppen szálfatermete miatt érdemelte ki a Törpe becenevet.

⁶ Már csak azért is, mert egyrészt a történelemben is Vidocq túlélte Bonaparte Napóleon korát, másrészt pedig hogy üldözhető a 2001-ben készült, 1830-as évekbe helyezett történetben az Alkimista néven ismert tükörmaszkos sorozatgyilkost, ha korábban kudarcot vallott volna?

⁷ *Antikiller* (2002), orosz akciófilm. Rendezte: Egor Koncsalovszky. Főbb szerepekben: Jurij Kutsenko, Mihail Uljanov, Viktor Sukhorukov, Jevgenyij Sidikhin, Viktoria Tolsztoganova.

⁸ Az orosz gengszterfilmek kultuszfilmjei a *Testvér* és a *Testvér 2*, de a televíziós sikere még nagyobb, gondolunk itt a *Pétervári banditák*, *A brigád* vagy a *Törött lámpások utcája* sorozatokra.

⁹ *Testvér* (1997). Orosz krimidráma. Rendezte: Alekszej Balabanov. Főbb szerepekben: Szergej Bodrov Jr., Viktor Sukhorukov, Svetlana Pismicsenko, Maria Zsukova, Jurij Kuznetszov.

¹⁰ pahán = gengszterfőnök; vor = elsődleges jelentése 'tolvaj, bűnöző', komplexebb értelemben az orosz szervezett bűnözési struktúrák tagja, aki betartja a szervezet szabályait; szuki, szuka: olyan vor, aki együttműködik a hatóságokkal, személyes előnyök fejében „prostituált”, „nem becsületes” vor; bratva = testvériség, másodlagos jelentése 'orosz szervezett bűnözői csoport', melynek tagjai beavatás révén elvileg testvérekké válnak.